

تحليل بعض بنود المنظومة الشعرية ترجيع بند للشاعر هجري دده

م. زينب جوبان خضر

جامعة كركوك- كلية التربية – للعلوم الانسانية – قسم اللغة التركية

ملخص البحث

يعد محمود علي الملقب بهجري دده من الشعراء التركمان المعاصرين. الف في جميع انماط النظم والفن في تاريخ الادب التركماني. ولا يوجد احد من الشعراء التركمان المعاصرين قد كتب الاشعار بهذا النمط (ترجيع البند) وهو نوع من انواع الشعر والدليل على ذلك هو كتابه المسمى (انتخاب مللت). في هذه الدراسة (هذا البحث) و عبر تحليل بعض البنود من كتاب الشاعر التركماني الكبير الذي قام بتأليفه يبين فيه مساوئ التعصب و المذهبية في الدين الاسلامي بشكل واضح ان هذا الكتاب المهم يحمل خصائص النصائح الارشاد. وذلك عبر توجيهه على الناس طريق الصواب يبين لهم مساوئ التعصب و المذهبية. ان الذي يخلق التفرقة و التعصب بين الناس (الشعب) لتمزيق الشعب هم سياسيو العصر. و المستفيد الاكبر من هذا التعصب هم دول الاستعمار. اذ انه لا توجد اية مذهبية او تعصب عند الاتراك و لا سيما عند تركمان العراق.

وفي بحثي هذا نهجت منهج البرفسور الدكتور نورالله جتتين في تحليل المنظومة الشعرية

الكلمات الدليّة: هجري دده ، ترجيع البند، شعراء التركمان المعاصرين، المذهبية، تركمان العراق.

CRI DEDE'NİN TECİ-İ BEND'İNDEN BAZI

BENDLERİN TAHLİLİ

Arş.Gör. Öğretim Üyesi Zeynep ÇOBAN
İnsani Bilimler Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Summary

An Analysis of the Some Stanzas from "TERCİ-İ BEND" BAY HİJRİ DEDE

The contemporary Turkmen poet Muhmmmed Ali whose fame name is Hijri Dede wrote poems in all the types of poetry in the history of Turkmen literature. No other contemporary Turkmen poet has written in the form of Terci-i bent except Hijri dede. His book "İntibah-i Millet" is a proof of this. In this study some of the parts of this verse book is analysed and the poet's rejection of any sort of religious fanaticism based on sectarianism is clearly shown. This important work of Hijri Dede takes the form of a book of advice. In his attempt to direct people to the right path in life he also tries to show the bad aspects of sectarian fanaticism which benefits only those who try to divide the nation and the imperialist countries. Among the Turkish and especially among the Iraqi Turkmans sectarian fanaticism does not exist.

Key words: Hijri Dede, Terci-i bent, contemporary Turkmen poets, , Turkmans of Iraq.

Giriş

Dünya Türklerinin edebiyatı arasında, Irak Türkmen edebiyatı önemli bir yere sahiptir. En uzun ömürlü olanlarından biri de kuşkusuz Türkmen edebiyatıdır. Türkmen edebiyatı genel Türk edebiyatının ayrılmaz bir parçasıdır. Türkmen edebiyat tarihinin başlangıç noktası,

Türkmenlerin Irak'ta yerleşmeleriyle başlar (A. Terzibaşı, ١٩٦٣: ٣). Türkmen edebiyat tarihinde Osmanlı'nın bu topraklar üzerinde hakimiyetini kaybettiği Birinci Dünya Savaşı (١٩١٨) tarihi bir dönüm noktası olarak kabul etmek gerekmektedir. ١٩١٨'den önceki dönem Türkmen edebiyatını genel Türk edebiyatı tarihi çerçevesinde irdelemek lazımdır (Z. Akkoyunlu, ٢٠٠٢: ٦٢٥).

Nesimi, Fuzulî, Ahdî, Bağdatlı Ruhî, Nevres-i Kadim, Nevrûzî, Bedri, Esad, Halis, Hkî, Haydaroğlu, Şeyhoğlu, ve Nevres-i Salis, Safî, Türkmen edebiyatının ünlü şairleridir. ١٩. Yüzyılda daha güçlü şairlerin yetiştiğini görmekteyiz. Ancak bu edebiyatçıların ünleri ülkenin sınırını aşmamıştır. Bunların arasında Garibî, Faiz, Abdullah Sâfî, Kabil, Şeyh Rıza, Erbilli Es'ad ve Hicri Dede dönemi temsil eden başlıca edebiyatçılarıdır. Türkmen şairleri, yeni edebiyat akımlarını takip ederek eserler verirken, eski geleneğe de sıkıca bağlı kaldıklarını görmekteyiz. Dönemin en büyük şairi kuşkusuz Hicri Dededir. (S. Saatçi, ١٩٩١: ١٦).

Zengin bir edebiyatımız var; ne var ki, bu zengin edebiyatımız pek çok engeller ile yeni kuşağa anlatma yolunda belirli zorluklarla karşılaşmaktadır. Şöyle ki, şairlerimizin yazdıkları eserleri çeşitli nedenlerden dolayı yayınlamamaları, eserleri kendilerinden sonra yok olmaya mahkum bırakılmıştır. Eğer eser zamanında şair tarafında yayınlanmasaydı, bu değerli eser de bildiğimiz şairlerin eserleri gibi unutulurdu.

Edebiyat tarihimizin bir göstergesi olan Hicri Dede'nin "İntibah-i Millet" adlı eseri, Türkçenin hızlı gelişmesiyle farklı değişime maruz kalmıştı. Bu nedenle yabancı bir dil malzemesi olarak raflarda gün ışığına çıkmayı beklemekteydi.

Hicri Dede'nin Hayatı:

Çağdaş Türkmen edebiyatının en büyük şairi olan Hicri Dede H. ١٢٩٧, M. ١٨٧٩ yılında Kerkük'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mahmut olup şiirde mahlası Hicri'dir. Kerkük'te Bektaşî tarikatının mürcüsi olmak suretiyle "Dede" unvanını alan şair, manzumelerinde Hicri Dede, bazen de sadece Hicri mahlasını kullanmıştır. Onun için edebiyat çevrelerinde Hicri Dede diye ün kazanmıştır. Şairin akrabaları da "Dede" soy adını aile lakabı olarak kullanmaktadırlar (A. Terzibaşı, ٢٠١٣: ١٠).

Dede unvanı ise, Bektaşî tarikatında çile doldurmuş olan dervişlere verilen unvandır (Ts., ٢٠٠٥: ٤٨١). Bektaşî ve Mevlevî tarikatlarında teklik hem de çokluk ifade eden şekli ile unvan olarak geçer. Bektaşîlerde ١٠٠١ gün hizmetini bitirmiş, dervişlik payesine ermiş, Dergâh'ta hücre sahibi olmuş kişiye denir (Hasan Aksoy, ١٩٧٧: ٢٠٨).

Hicri Dede, Bektaşî olduğunu şöyle açıklamaktadır:

Giymişim lıroa-i rindâne molla muètezedeyim
Mesleğim gizli değıldir Dede oğlu Dede'yim.

Pîrimiz velidir Bektaşîyiz biz
Bütün insanların oardaşıyız biz
Doğru yoldan gidenin yoldaşıyız biz
Yo bîgâne hep hicrân erenler

Başo a bir manzumesinde de şöyle diyor:
Deyr ü mescit sübha vü zünnâr tefrîo eylemem
Buna hiç bîgâne yoo her milletin yoldaşayım
Görmüşüm easos-i oadete ùal'at-i cânâneyi
Bezm-i vaâdette kemerbest olmuşum Bektaşîyim

Hicri Dede'ye layık olduğu değerin verilmemesi ve ününün sınırlı kalması nedeniyle üzüntüsünü şu dizelerle dile getirmektedir:

Yok semend-i tab'ıma cevlan için cây-yı melâl
Rû-yı meydânım küçük ezmiş ceğergâhım melâl
Ben de İstanbul gibi bir yerde doğsaydım eğer
Yükselirdim bjurc-ı eflâk üzre mânend-i Kemâl (A. Terzibaşı, ٢٠١٣: ٢١).

Terci-i Bent:

Terci-i bent şekil ve kafiye bakımından terkiib-i bende benzer. Beyit sayısı genellikle (٥-١٠) beyit arasında olan bir nazım şeklidir. Bentler genelde gazel veya kaside gibi kafiye dizilişine sahiptir. Genellikle Terci-i bentler (٥-١٢ hâne), “vâsıta” beyti ise bentlerden bağımsız olarak kendi içinde kafiyeli olup, hiç değişmeden bütün bentlerin sonunda aynen tekrar edildiği için, bentler arasında düşünce ve anlam bütünlüğü söz konusudur (Cem Dilçin, ٢٠٠٥: ٢٥٠).

Terci-i bent yazmaya her şair cesaret edemez, çünkü bentler arasında bağlantı aynı beyitle yapılır. Tüm bentlerin bu beyitle ilgili olması gerekir. Vasıta beytinin her bendin sonunda yenilenmesi şiire bir tek düzenlik verdiği gibi anlam ilgisi kurma bakımından da güçlük doğurur (İskender Pala, ١٩٨٩: ٤٣٠).

Terci-i bendin açıklamasıyla ilgili olarak sözlük ve lügatlerde hemen hemen, birbirinin aynı anlatımlar kullanılmaktadır: “١). Divan edebiyatında uyakları başka başka olan birkaç bentten oluşan ve her bendin sonunda tekrarlanan bir beyit bulunan bir nazım biçimi (Ts., ٢٠٠٥: ١٩٥٨a). ٢. kafiyeleri başka başka olan, birkaç kısımdan meydana gelen ve her parçanın sonunda tekrarlanan kafiyeli bir beyti bulunan nazım şeklidir (Ferit Devellioğlu, ٢٠٠٨: ١٠٨٣). ٣. değişik kafiyeli birkaç kısımdan meydana gelen her bendin sonunda aynı beyit tekrar edilen manzumeye terci-i bent denir (Şemsettin Sami, ٢٠١٠: ١٢٠a).

Eserin tavsifi:

Eser “İntibâh-i Millet” ^ sayfalık manzum Türkçe bir Terci-i bentten ibarettir. Rumî “١٣٣), H. ١١٣٣, M. ١٩١٥” Tarihinde Kerkük Havadis basımevinde yayınlanmıştır. Kitabın üzerinde şairin unvanı Kerkük Mekteb-i Sultânî Farisî Muallim-i Asîli ve Edebiyat-i Osmaniye Muallim vekili Mahmut Hicri biçiminde yazılmıştır. Öğüt ve nasihatname özelliği içeren İntbâh-i Millet “Terci-i bent” ٢٠ bent olan bu uzun manzumenin her bendi ٥ beyittir. Eser toplam ١٠٠ beyitten oluşmaktadır. Bentler, birbirine vasıta beytiyle bağlanmaktadır. Vasıta beyitlerinin sayısı ise, ٢٠ beyittir.

Eserin kapağında bir kıt'a vardır. Bu kıt'a konuya giriş özelliği taşımaktadır.

Dağlanup nev'-i beşer kan fışkırır her yaradan
Sanki teşkîl eylemiş rû-yi zemîn bir lâle-zâr
Harb hâzır inkılâb kâinâti andırır
Tâze âlem meğer halk eylesün perver-digâr

Kafiyesi: xa, xa.

Vezeni:

- . - - / - . - - / - . - - / - . - - /

Fâilâtün / Fâilâtün/ Fâilâtün / Fâilün

Hicri Dede, bu kıt'ada milleti gaflet uykusundan uyandırmaya çalışmaktadır. İnsanlar dağılıp yaralarından kan fişkirir, yaralardan akan kan ile yer yüzü sanki lale bahçesi oluşturmuş, milletler savaşa hazır olup evren bir devrimi andırır. Yer yüzünde insanların kötü davranışları sebebiyle meğer Tanrı bu insanları yok edip yerlerine yeni bir alem yaratsın.

Çıkış Noktası:

Hicri Dede, bu terci-i bendinde İslam dininde var olan Sünnî ve Şî'èâ mezheplerinin taassubunun kötülüğünü ve zararlarını belirtip bu ayrılığın yarattığı bölücülüğü dile getirmiştir.

Konusu:

Hicri Dede'nin yazmış olduğu Terci-i bendinde toplumsal bir konuyu ele alıp bilinçli bir şekilde eleştirmiştir. İslam dininde mezheplerin taassubundan rahatsızlığını dile getirip sosyal içerikli bir eserdir. Dede'nin duyarlığı ön plandadır.

Hicri Dede, manzumesini yazarken, tarihsel olayları arka arkaya sıralayarak bu olayların tartışmasının meydana getireceği kötülüğü belirtmiştir.

Teması:

Hicri Dede'nin eserinde ele aldığı tema ise, İslam dini, milletleri İslam'ın kültürüne, ahlakına ve inancına bağlı değerler etrafında toplayarak, imanı, yaşantısı, ideali bir, fertler arasındaki bütün ayrılıkları yok edip şuurulu ve inançlı bir topluluk oluşturmuştur. İnsanlar arasında ayrılıkları yalnız dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp, buyurduklarını yerine getirenler ile belirlemiştir **Düşünce:**

Hicri Dede'nin yazmış olduğu Terci-i bendin taşıdığı düşünce ögesi itibarıyla sosyal içerikli bir manzumedir. Şiirin amacı İslam milletine birliği dini şuurunu aşılmasıdır. Dede, tasavvuf inancının getirmiş olduğu kuralları ve düşünceleri bu eseriyle açık bir şekilde dile getirmeye çalışmıştır.

Hicri Dede'nin manzumelerinde en çok insanî duygu hakimdir. Her zaman eserlerinde insanlığı ve kardeşliği dizelerinde işlemiştir. Eserlerinde ırk, din, mezhep ayrılığı gözetmeden her zaman kardeşlik havasını yaratmaya çalışmıştır. O, milletin acısıyla ve sevinciyle yüreğinin çarptığını aydın düşüncelerle şiirlerini yazdığını söyleyebiliriz. Hicri Dede, her zaman eserlerinde milletin dertlerini okşayan öğüt veren konuları işlemiştir. Dede, tüm insanlara saygı gösterdiğini, insanların dinine, mezhebine, ırkına bakmayarak onların kardeş olduğunu açıkça göstermiştir (A. Terzibaşı, ٢٠١٣:١٩).

Dil ve Üslubu:

Hicri Dede, her ne kadar divan edebiyatının etkisi altında kalmışsa da kendine özgü bir edebî ekol kurmayı başarmıştır. O, fikirlerine yeni bir şekil vermiş Türkmeneyi en iyi bir şekilde dizelerinde işlemiştir. Şiirlerinde kelimelerin ahengi ve güzelliği, üslubunun akıcılığı,

ifadesinin kuvveti ile ayrı bir özellik taşıdığını görmekteyiz (Necat, Kevseroğlu, Hasan, Kevser, ٢٠١٢: ٤٧٠).

Dede'nin dili, Meşrutiyet dönemi şiiirleriyle karşılaştırılmayacak ölçüde sade, yalın ve açık bir Türkçeye sahiptir. Kelime ve anlam ifadesi bakımından yalın ve sadedir. Geniş edebiyat kültürü, köklü eğitimi ve üstün edebî sanat yeteneği ile, çağdaşları arasında sevilerek büyük bir kimlik kazanmıştır. Yaşadığı dönemin kültür, edebiyat, tarih, sanat ve folklor birikimlerinin tamamına vâkıf olduğunu, şiiirlerinden anlamak mümkündür (Suphi, Saatçi, ١٩٩٧: ٣٩٤).

Hicri Dede, bu manzumesinde okuyucunun dikkatini çekmek için soru eki ve hitap edatlarını sık sık kullanmıştır.

Ey Şîâler ey Sünnîler...

Bir böyle saadet günü mümkün olur mu?

Var mı acaba? Eyleyecek redd-i mezâlim.

Hiç yok mudur imdât edecek ehl-i hamiyet?

Hicri Dede'nin bu eseri saf bir şiiirdir. Yalnız olay unsurunun biraz ayrıntılı, İslam tarihinde inanç ayrılıklarına sebep olan düşünceleri açık olarak eleştiren bir şiiirdir.

Vezin ve Kafiyesi:

Mefûlü / mefâîlü / mefâîlü/ faûlün

Kafiye Şeması:

A a, x a, x a, x a..

Vasıta beytinin kafiyesi ise: b b

١. , ٢. ve ٣. bentlerin Kafiyesi, zengin kafiye.

Zengin kafiye, ikiden fazla sesin benzeşmesiyle oluşmaktadır. Ayrıca bir uzun ünlü èèâ, î, û éé bir sessizle de olabilir.

١. **Bent:** Ey Şîâler ey Sünnîle ülf **et demi geldi**

Yek- dîger ile mehr-i uhuvvet **demi geldi**

٢. **Bent:** Sünnî ne demek Şîâ mealinde ne emâl

Bir Kible'ye yüz döndürüyorken bu ne ahvâl

٣. **Bent:** Kafi ne zamândan beridir hâdise-i **kîn**

Kafi yeter artık bize bu tafrika-i **dîn**

----- âyîn

----- nefrîn

Dördüncü bendin kafiyesi ise, yarım kafiye.

Yarım kafiye, bir sessiz benzerliğine dayan kafiye.(Mücahit, Kaçar, ٢٠١٦: ٣٩).

Bağlanmaya mü'minlere dergâh-i pimir

Zulmette kalır Şîâde Sünnîde yekser

TERCİ-İ BEND

١

Ey Şîâler, ey Sünnîler ülfet demi geldi
Yekdiğer mühr-i uluvvet demi geldi
Bir böyle saeâdet günü hiç mümkün olur mu
Fırâat günüdür âaørete vuâlat demi geldi
Düşmânlar söndürecek şemêe-i dîni
Îâzâr edelim ouvvet ü oudret demi geldi
Her yanda tehâcüm ediyor, seyl-i meââip
Agâh olalım refè-i meöellet demi geldi
Buhrân-i latarına ki düşüp èâlem-i İslâm
Taâsîli için èazm-i metânet demi geldi
Paymâl oluyor din, vatan kabe-i ümmet
Hiç yoo mudur? İmdâd ehl-i âamiyyet

Hicri Dede, inandığı tarikatın yöntemlerinden esinlenerek ey Şîâ ve Sünniler kardeşlik, dostluk zamanı geldi. Birbirimizle dostluk zamanı geldi. Bir böyle mutluluk ve saadet günü mümkün olur mu? Fırsat günüdür, Mevla'ya kavuşmak zamanı geldi. Düşmanlar dinin ışığını söndürecekler, hazırlanalım güç ve kudret zamanı geldi. Etraflarımızdaki bütün düşmanlar saldırıyor, uyanık olma zamanı geldi. İslam alemi tehlikeli bir duruma düşüp, kurtarılması için güçlü olma zamanı geldi. Vatan, Ka'be, ümmet ve din ayaklar altında yok oluyor, yardım edecek onurlu bir kimse yok mu?

Hicri Dede, İslamları gaflet uykusundan uyandırmak ve doğru olan şeyleri görmeleri için din kurallarını iyi öğrenmelerini öğütlemektedir. Vasıta beytinde tekrarladığı “din, vatan ve Ka'be” bunlar İslamların ortak ve kutsal değerleridir. Bunlar yok olursa, İslamlıkta yok olup yabancıların elleri altında tutsak olurlar.

٢

Sünnî ne demek Şîièâ meâlında ne emal
Bir Úible'ye yüz gönderiyorken bu ne aävâl
Bir nootada pergar oarar eyliyor amma
Hep âdise-i tefriokadır bâdi-i iöâl
Her oavmin eğer fikri mulill olsa cihâna
Elbette söner parlayamaz kavkeb-i iobâl
Bir evde nifâo olsa olur düşmâna oısmet
Uğrar èadem-i âbâde hep evlâd ile mâl
Eyvâh ciğer- gâhe kadar eyledi te'sîr
Òançer kemiğe yetti nihâyette n'olur ââl
Paymâl oluyor din, vatan Úabe-i ümmet
Hiç yoo mudur? imdâd ehl-i âamiyyet

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammet'in vefatından sonra Müslümanlar iki ayrı ana gruba bölündü. Hz. Ali taraftarları ile Hz. Ali'yi desteklemeyen taraf. Hz. Ali'yi destekleyen gruba Şîâ denilmeye başlanmıştır.

Mezhep imamları, dönemin yeni sorunlarına çözüm üretmek amacıyla ortaya koydukları ve dini temel esaslarını esas alan ve akıl ile nakli hüküm çıkarma sürecinde

birbirinin karşıtı olarak görölmeksizin kullanılan yöntemleri, İslam tarihinin başlangıç dönemlerinde bir hoş görü, esneklik, ve özgürlük anlayışı kazandırmıştır.

İslam mezheplerinin ilk kurulma dönemlerinde görüş anlamlarında kullanılan ve olumlu çağrışımı olan mezhep kavramı; İslam dininin ilerleyen dönemlerinde fırka anlamını kazanmıştır. Görüş ayrılığının düşünce zenginliği olarak görölmüştür. Mezheplerin yarışma konusu ve katı dini yapılar geldiği bir sürece geçişte hükümde olan halifeler, dini kullanarak saltanatlarını devam ettirme ve kendilerine dini meşruiyet sağlama gayesi önemli bir etken olmuştur. Mezhep imamları, siyasî iktidarın dışında kalmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Emevîler ve Abbasîler, mezhep imamlarını kullanarak taassubu körüklemişlerdir. Görüldüğü gibi taassubu bu noktaya getiren halk değildir. Siyasîler hem tarihî hatalar yapmakla, hem de Müslüman milletini birbirine düşürmüşlerdir (Haydar Eset, ١٩٦٩: ٢٤٩).

Hız. Ali ve özellikle de oğlu İmam Hüseyin'in yaşadığı mağduriyet Müslümanların önemli bir kesiminde Muaviye'nin kurduğu Emevî devletine ve Abbasilerin kurduğu devlete de bir düşmanlık yaratmıştır. Böylece Hız. Ali ve Ehl-i Beyte duyulan sevgi şîâ mezhebinin doğuşuna temel oluşturmuştur.

şîâ kelimesi, Arapça bir kelime olup, şîî kelimesinin çoğuludur. Sözlük Anlamı ise, taraflılar, yardımcılar anlamına gelmektedir. İslam'da önceleri ashâb-ı kiram da dahil olmak üzere dindar, faziletli ve İslam inançlarına tamamen sadakatli bağlı olan kimselere denilmektedir. şîâ kelimesi daha sonra aynı sözlük anlamında Hız. Ali taraftarlarına ad olmuştur (Hayati Ülkü, ٢٠١٥: ٤٨).

Sünnî terimi ise, peygamber Efendimizin yapmış olduğu davranışları izleyen, takip eden ve hayatına uygulayan anlamına gelen "Ehl-i Sünnet" kelimesinden türemiştir. Bugün bildiğimiz Sünnî imamlarının yazmış oldukları fıkıh kitaplarında mezhepçilik yoktur. Daha sonradan Abbasi halifelerinin din önderlerini kontrolleri altında olmuşlardır (Haydar Eset, ١٩٦٣: ١٤٧). Aslında bütün mezheplerin temel inanışları birdir. Aralarında hiçbir ayrılık yoktur. Bu ayrılığı yaratanlar dönemin halifeleri ve bu günün cahil siyasetçileridir.

Bu ne haldir bir Kible'ye yüz döndürürken, Sünnî ne demek, şîâ ne demektir. Pergel bir noktada karar kılıyor, amma bu ayrılık olayları yok olmanın başlangıcıdır. Her milletin düşüncesi dünyaya aykırı olursa, elbet o milletin geleceği karanlık olur.

Eğer bir evde geçimsizlik olursa, düşmana kısmet olup, mal ve evlat da yok olur. Ne olur durumumuz, hançer kemiğe dayandı, ciğerimizi bile etkiledi.

٣

Kâfi ne zamândan beridir ââdise-i kîn
Kâfi yeter artıo bize bu tafrioa-i dîn
Hiç yetmedi (Sıffîn) cedeli bin yılı geçti
Elden gidiyor, èirø ü vaùan oalmıyor âyîn
Ey muâtariâ baââ-i (Cemel) kelimededir hep
Allâh u Muâammetle Ali'den bize nefrîn
Artıo yetişir èâr bize ey ooca millet
Hiç bulmaya müfsit tek âteş-i teskîn

İmrâr edecek olsa bu âteş aramızda
Ver fâtiâe ervââîmıza al sana teloîn
Paymâl oluyor dîn, vâuan Ūabe-i ümmet
Hiç yoo mudur? imdâd ehl-i âamiyyet

Yeter artık bu kin ve nefret olayı ne zamandan beridir devam ediyor, yeter e artık bu din ayrılığı bitsin. Bin yılı geçti hale Sıffîn tartışması sona ermedi mi? Irz ve vatan elden gidiyor, ibadet de kalmıyor. Ey hırslı insan Cemel olayının araştırılmasından dolayı, Allah, Muhammet ve Ali hep bizleri lanetleyecekler. Ey yüce millet! Utanılacak olaylar bize yetişir, Ara bozanlar ise bu ateşi hiç söndürmeyecekler. Bu ayrılık ateşini aramıza sokarlarsa, oku ruhumuza fatihe ve sonunda da talkınımızı okuyacaklar.

Cemel Savaşı, Hz. Ali ile Hz. Aişe, Talha bin Ubeydullal, Zübeyr bin Avvam ve Basra valisi arasında olan savaşın adıdır. Basra yakınlarında 9 Haziran 656 tarihinde Cemel vakıası olarak adlandırılan savaş oldu. Hz. Aişe, 1 Asker adlı devesinin üzerinden savaşı yönettiği için İslam tarihinde bu olaya "Vakı'atü'l-cemel" denilmiştir (Eset Haydar, 1969: 29-30).

Sıffîn savaşı, Hz. Ali ile Muaviye'nin orduları M. 26 Temmuz 657, H. 8 Sefer 37 yılında Fırat nehrinin batı kıyısında bulunan Rakka şehrine yakın Sıffîn mevkiinde karşılaştılar (Neşet Çağatay, Çubukçu, 1980: 12). Muaviye yenilmek üzereyken "Hakem olayı" kurnazlıkla devreye sokulmuş, sonunda Hz. Ali'nin hakemi Ebu Musa el-Ea'ari oyuna getirilerek bizzat onun tarafında da Muaviye'nin halifeliğe getirildiği ilan edilmiştir (Haydar Deligöz, 2007: XXI).

Hicri Dede, tarihî olayları arka arkaya sıralayarak ve bu olayların tartışmasının meydana getireceği kötülüğü açık bil dil ile belirtmiştir.

ε

Bağlanmaya mü'minlere dergah-ı pîmir
Öülmette olar Şîâ de Sünnî de meğer
İranlı'da Osmanlı'da iş düşse nifâo
Ne ism-i Ömer öikr olunur anda ne Öaydar
Hep müstefîd olmaola bunda ecânip
Eyler bizi bin ââdşe ile l'âr u müâoer
Ey bî-laberân maäv oluyor erø ile nâmûs
Ôâl olmadadır Ôulm ile günden güne bed- ter
Var mı eacebâ eyliyecek redd-i maÔâlim
Ôün oldu ciğer kaldı meded yarada lançer
Paymâl oluyor din, vatan kabe-i ümmet
Hiç yok mudur? imdâd ehl-i hamiiyet

Müminler, dedelerinin dergahına bağlanmazlarsa, Şîâ da Sünnî de karanlıkta kalırlar. İranlılarla Osmanlılar arasında düşmanlık olursa, o zaman ne Hz. Ömer'in adı ne de Hz. Haydar'ın adı anılır. Bu ayrılıklardan hep yabancılar yararlanırlar, bizleri bin türlü hile ile aldatarak hor ve hakir ederler. Ey habersizler! Irz ile namus yok oluyor, durum böyle devam ederse, zulüm günden güne daha da artacak. Acaba! Zulmü reddedecek yok mu? Ciğerimiz kan oldu, medet hançer yarada kaldı.

Yavuz Sultan ile Şah İsmail arasındaki çaldıran savaşı kastedilmektedir. Şah İsmail (1986-1924), 1902 tarihine kendini Şah İlan etti. Safevi Türk devletinin kurucusudur.

Resmi dil olarak Türkçeyi kabul etmiş olan Şah İsmail Hataî mahlasıyla aruz ve hece vezniyle şiirler yazmış önemli bir şairdir (Aslan, Tekin, ١٩٩٩: ٣٠٨).

Yavuz Sultan Selim (١٤٦٧- ١٥٢٠) Osmanlı padişahi Amasya'da dünyaya geldi. Bayezid'in oğludur (Yavuz Akpınar, ١٩٨١: ١٥٣). Sultan Yavuz Selim'in etrafında bulunan din adamları, Sultanı yanlış bilgilendirerek, Şah İsmail'i dinsiz ve sahabeleri kötülediğini anlattılar. Böylece din adamları, Sultan selime cihat etmesinin farz olduğunu söylediler. Bunun üzerine Sultan Yavuz Selim ٢٣ Ağustos ١٥١٤ tarihinde komutasındaki Osmanlı ordusu ile Safevi Hükümdarı Şah İsmail arasında Van'ın ٩٠ Km. kuzeydoğusundaki Çaldıran bölgesinde İki Türk ordusu karşılaştılar. Savaşın sonucunda Şah İsmail, Sultan Selim'e yenildi. Bu savaşı bazı tarihçiler, mezhep ayrılığından meydana geldiğini sürseler de bu savaş mezhep savaşı değildir. Bu savaş, iki büyük Türk hakanın dünya hakimiyetini elde etmek için yapılan bir savaştır (Aslan Tekin: ١٩٩٩: ٥٧٣).

Sonuç

Hicri Dede, çağdaş Türkmen edebiyatını en önemli şairlerinden biri idi. Bütün nazım türlerinde eserler kaleme almıştır. Terci-i bent nazım türünde Hicri Dede'den başka hiçbir şair bu nazım türünde şiir yazmamıştır.

Peygamber “sallallahü aleyhi ve sellem” Efendimizin Hakka yürüyüşünden sonra İslam dininde bölünmeler ve fırkalar oluşmaya başlamıştır. Özellikle de peygamber Efendimizin seçkin sahabelerinden sonra, İslam dini siyasi olaylara sahne olmuştur. İslam toplumunun arasında yavaş yavaş ilmî, dinî ve siyasî tartışmalar sonucu gruplaşmalar kendini göstermiştir. Bu fikir ve düşünce ayrılıkları zaman süreci içinde büyüyüp ve gelişmeye başlanmıştır. Hz. Ali döneminde meydana gelen “Cemel, ve Siffîn” savaşları sonucunda İslam dininde bu ayrılık zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde oluşan gruplar daha çok Ehl-i Beyti sevenler ile sevmeyenler olarak iki gruba ayrılmışlardır. Abbasiler döneminde mezhepler oluşmaya başlamıştır. Böylece Ehl-i Beytin buyruklarını uygulayanlar Şîâ adı verilirken diğer mezhep imamlarının buyruklarını benimseyenlere de Sünnî adı verilmiştir. İslam mezheplerinin ilk oluşu dönemlerinde görüş anlamında kullanılan ve olumlu düşüncesi olan mezhep kavramı, İslam dininin ilerleyen dönemlerinde fırka anlamını kazanmıştır. Aslında mezhepler arasında görüş ayrılıklarının düşünce zenginliği olarak görülmüştür. Mezhep imamları günün yeni sorularına çözüm üretmek amacı ile dinin temel esaslarını akıl ve mantık ile hüküm çıkarma sürecinde birbirinin karşıtı olarak görülmemiştir. Mezhepler arasında ayrılığı ve düşmanlığı yaratanlar ise, dönemin halifeleri, yabancılar ve cahil din adamlarıdır.

Hicri Dede, bu eserinde toplumsal bir konuyu bilinçli bir şekilde işleyerek mezhepçiliğin ve taassubun kötülüğünü açık bir şekilde dile getirmiştir.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu, Ziyat, (٢٠٠٢) “Irak Türk Edebiyatı” Türkler, c. ٢٠, Yeni Türkiye Yay. Ankara.

Akkoyunlu, Ziyat, Saatçi, Suphi, (١٩٩١) Irak Muasır Türk Şairleri, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.

- Akpınar, Yavuz, (١٩٨١), "Hatâî, Şah İsmail", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi ٤. C. Dergah Yay. İstanbul.
- Aksoy, Hasan, (١٩٧٧), "Tasavvuf Edebiyatı", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, ٢. c., Dergah Yay., İstanbul.
- Bolayır, Fethi, (Tarihsiz), Edebi Bilgiler, Ankara.
- Çağatay, Neşet,; Çubukçu, İbrahim Agah, (١٩٨٥), Mezhepler Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Çetin, Nurullah, (٢٠٠٦), Şiir Çözümleme Yöntemleri, ٤. Baskı, Öncü Kitap Yay. Ankara
- Çetişli, İsmail, (٢٠٠٤ Metin Tahlillerine Giriş, ٤. Baskı, Akçağ Yay. Ankara.
- Deligöz, Haydar, (٢٠٠٧), Pir Sultan'ın Şiirlerinin Tahlili ve Dayandığı Temeller (Basılmamış Doktora Tezi) İzmir.
- Devellioğlu, Ferit, (١٩٩٣), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, (Hz. Aydın Samı Güneyçal), Aydın Kitabevi Yay. Ankara
- Dilçin, Cem, (٢٠٠٥), Örneklerle Türk şiir Bilgisi, TDK, Yay. Ankara
- El-Azzavı, Abbas, (٢٠١٢), Irakta Türk Edebiyatı Tarihi (Hz. Necat Kevseroğlu, Hasan Kevser), Kerkük .
- Haydar, Eset, (١٩٦٩), İmam Sadık ve Dört Mezhep, ١-٢. c., Darü'l- Kitabu'l-Arabı, Yay. Beyrut-Lübnan.
- Kaçar, Mücahit,(٢٠١٦), Klasik Türk edebiyatında Kafiye, Osmanlı Edebî Metinleri Anlama Kılavuzu (Editör, Şenödeyci, Özer), Kesit Yay. İstanbul.
- Pala, İskender, (١٩٨٩), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, ٢. Cilt, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- Samı, Şemsettin, (٢٠١٠), Kamus-ı Türkî, TDK, Yay., Ankara .
- TDK, (٢٠٠٥), Türkçe Sözlük, TDK, Yay. Ankara.
- Tekin, Aslan, (١٩٩٩) Edebiyatımızda İsimler ve Terimler, ٢. Baskı, Ötüken Yay. İstanbul
- Terzibaşı, Ata, (١٩٦٣), Kerkük Şairleri, ١. c., Zaman Basımevi, Bağdat.
- , (٢٠١٣), Kerkük Şairleri, ١. Kitap , Ötüken Yay. İstanbul.
- Ülkü, Hayati, (٢٠١٥), Mezhepler Tarihi, Çelik Yayınevi, İstanbul.

Özet

Çağdaş Türkmen edebiyatının büyük temsilcisi Hicri Dede Türkmen edebiyat tarihinde şiirin hemen hemen tüm türünde eserler kaleme almıştır. Terci- i bent nazım türünde Hicri Dede'den başka çağdaş Türkmen şairleri bu tür nazım biçiminde eser yazmamışlardır. ‘‘İntibâh-i Millet’’ adlı eseri bunu kanıtlar. Bu araştırmada büyük Türkmen şairinin kaleme almış olduğu eserinden bazı bentleri tahlil ederek şairin İslam dininde mezhepçiliğin ve taassubun kötülüğünü açık bir dille ifade etmiştir. Hicri Dede'nin bu önemli eseri bir nasihatname özelliği taşımaktadır. Milleti doğru yola sevk ettirmeye çalışırken, mezhepte taassubun kötülüğünü belirtmeye çalışmıştır. Millet arasında taassubu, ayrılığı yaratan ve milleti parçalamaya çalışan dönemin siyasetçileridir. Bu taassuptan en çok yararlanan da sömürgeci devletlerdir. Türklerde ve özellikle de Irak Türkmenlerinde mezhepçilik yoktur. Bu araştırmada, Hicri Dede'nin Rumî ١٣٣١, H. ١٣٣٣, M. ١٩١٥ yılında yazmış olduğu ٢٢ bentten oluşan Terci-i bendinden dört bent ele alınıp analiz edilmektedir. Bu araştırmamızda Prof. Dr Nurullah Çetin'in şiir tahlilindeki metodu esas aldık.

Anahtar Kelimeler: Hicri Dede, Terci-i bent, mezhepçilik, Çağdaş Türkmen şairleri, Irak Türkmenleri.